

**Μνήμες της ερυθροσταυρίτισσας
Νταίζης Χονδροδήμου-Δεκαβάλλα
Καλάβρυτα, 13 Δεκεμβρίου 1943.**

Πέρασαν σχεδόν πενήντα χρόνια¹ από τη σφαγή των Καλαβρύτων και στην μνήμη μου μένουν και θα μείνουν τυπωμένα βαθιά χωρίς δυνατότητα να απαλειφθούν ποτέ αυτά που είδα και άκουσα και κυρίως αυτά που έζησα εκείνα τα είκοσι μερόνυχτα στα ξεκληρισμένα και καμένα Καλάβρυτα.

Ως τότε ήμουνα γεμάτη εμπιστοσύνη στους ανθρώπους, στην ανθρωπιά τους και παρά τον πόλεμο και την κατοχή απέραντα αισιόδοξη για το μέλλον όπως μόνον μία εικοσάχρονη μπορεί να είναι. Δεν θυμάμαι ακριβώς αν ήταν την ίδια ακριβώς ημέρα στις 13 Δεκεμβρίου ή το επόμενο πρωί να εξαπλώνεται στην Πάτρα η είδηση «**οι γερμανοί κάψανε τα Καλάβρυτα**», «**οι γερμανοί σκότωσαν όλους τους άντρες**», «**πάνε τα Καλάβρυτα**». Από στόμα σε στόμα αυτές οι τρεις αυτές φράσεις φουντώνουν, γίνονται ακόμα πιο τρομερές, σαν μια αντάρα που ξέσπασε κάπου κοντά και γινόταν φοβέρα για όλους μας.

Θυμάμαι όμως με κάθε της λεπτομέρεια, την συνάντηση που έγινε μια μέρα, μετά μεταξύ του πατέρα μου, με την ιδιότητά του ως προέδρου του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού στην Πάτρα, και του γερμανού διοικητού της Κομανταντούρ. Δεν θυμάμαι το όνομά του. Μίλησε ο πατέρας μου για το αποτρόπαιο έγκλημα, την ασύλληπτη θηριωδία, την θρασυδειλία και την ανανδρία όχι απλώς της Στρατιωτικής Ηγεσίας αλλά και των στρατιωτών που μπόρεσαν να εκτελέσουν τις απάνθρωπες διαταγές που άνθρωποι σαν αυτόν είχανε δώσει. Η φωνή του ήταν σταθερή, εξουσιάζοντας τον χώρο, σταματώντας κάθε λίγο για να περιμένει τη δική μου μετάφραση στα γερμανικά. Σε κάποια στιγμή νόμισα πως ο γερμανός καθώς σηκώθηκε απότομα, θα διέταζε τη σύλληψή του μα αυτό δεν έγινε. Άρχισε να δικαιολογείται μιλώντας για τον φόνο τριών γερμανών που βρέθηκαν νεκροί σε ένα πηγάδι κοντά στα Καλάβρυτα.

« **Οι πληροφορίες μου λένε...**» «**Δεν με ενδιαφέρουν οι πληροφορίες σας, Κύριε Διοικητά**» τον διέκοψε ο πατέρας μου «**Θα τις κρίνει η συνείδησή σας και θα σας βασανίζει ως το τέλος της ζωής σας. Αν έχετε παιδιά, αποκρύψτε τους την εγκληματική σας διαταγή γλιτώνοντάς τα από την ντροπή και το μίσος για τον πατέρα τους**». Κανένας τους δεν μίλησε για μερικά δευτερόλεπτα. Τα μάτια του γερμανού ήταν χαμηλωμένα. Του πατέρα μου γεμάτα πόνο και οργή.

---

¹ Η μαρτυρία καταγράφηκε το έτος 1993, κατά την επέτειο των 50 χρόνων του Καλαβρυτινού Ολοκαυτώματος.

Ζήτησε γραπτή άδεια ως Διεθνής Ερυθρός Σταυρός για την μεταφορά στα Καλάβρυτα γιατρών, αδελφών, φαρμάκων, τροφίμων και ρουχισμό.

Μπορεί να μπερδεύομαι όσον αφορά σε ημερομηνίες αλλά η σκηνή στην Κομαντατούρ είναι μέσα μου νωπή και τώρα που την διηγούμαι αισθάνομαι την ίδια υπερηφάνεια και θαυμασμό για τον πατέρα μου όπως πριν από κοντά πενήντα χρόνια.

Ξεκινήσαμε για τα Καλάβρυτα δύο μέρες αργότερα. Με καμιόνια, αν θυμάμαι καλά, με ότι θα μπορούσε να είναι χρήσιμο. Με μεγάλη δυσκολία προχωρούσαμε στον λασπιασμένο γεμάτο λακκούβες δρόμο με τη βροχή και το κρύο να μας περονιάζουν. Κάποια στιγμή είδαμε μπροστά μας τον δρόμο κομμένο. Τον χώριζε ένα χαντάκι πλάτους και βάθους πάνω από ενάμιση μέτρο. Με δοκούς και κορμούς δέντρων γεφυρώσαμε τον δρόμο και έτσι πέρασαν φορτηγά και άνθρωποι.

Φτάσαμε σούρουπο στα Καλάβρυτα και σταματήσαμε σε μια πλατεία. Οι μέρες τον Δεκέμβριο είναι μικρές και οι νύχτες ατέλειωτες, όταν δεν κοιμάσαι. Τα μάτια μου ψάχνανε ένα γύρο να δουν τους ανθρώπους, τίποτε δεν κουνιόταν. Μα και σπίτια δεν έβλεπα, μόνο σκούρους όγκους άλλους ψηλούς, άλλους χαμηλούς με μαύρες τρύπες στα παράθυρα και οι πόρτες να χάσκουν. **«Θεέ μου, σκέφτηκα, ούτε σπίτια λοιπόν δεν υπάρχουν;»** Κάποιος μου έπιασε το χέρι. Ήταν η Εύη Κρεμμύδη η φίλη μου που ήταν μαζί μας ως εθελόντρια αδελφή. **«Κοίτα εκεί»** μου ψιθύρισε. Αργά κινούμενες σκιές έβγαιναν από τα μαύρα ανοίγματα και διστακτικά προχωρούσαν προς την πλατεία όπου τα φώτα των φορτηγών σχημάτιζαν ένα φωτεινό κύκλο.

Πέρασε αρκετή ώρα ώσπου να διακρίνω τα πρόσωπα των σκιών. Τα μάτια που αντίκρισα κόκκινα απ' το κλάμα και την καπνιά είχαν μέσα τους την απόγνωση. Τα παιδιά έκλαιγαν σιωπηλά. Μετά άρχισαν και οι γυναίκες να κλαίνε και το κλάμα τους έγινε μοιρολόι μέσ' τη νύχτα και τη βροχή. Ξαφνικά μια φωνή ακούστηκε **«Οι αντάρτες, σβήστε τα φώτα»**. Τα μαύρα ανοίγματα μας κατάπιαν όλους μας. Ακόμα και καμένα τα σπίτια πρόσφεραν προστασία. Κανένας δεν κοιμήθηκε ούτε εκείνη τη νύχτα. Συχνά ακουγόntonταν τα συρτά βήματα των ανταρτών, πότε κοντά, πότε μακριά, σαν νάθελαν να βεβαιωθούν για τις καταστροφές ου προξένησαν οι Γερμανοί. Και εμείς αναπνέαμε τη μυρωδιά του φόβου και σιωπούσαμε.

Η βροχή κάποτε σταμάτησε. Και πήρε μαζί της τα βήματα και σιγά – σιγά και το φόβο μας. Άρχισε να φέγγει. Βγήκαμε, ισιώνοντας το κορμί μας. Ακολούθησαν κι άλλοι, κι άλλοι. Εξηγήσαμε ποιοι είμαστε, τι φέραμε αλλά κυρίως ότι θέλαμε να συμμαριστούμε την οδύνη και να τους συμπαρασταθούμε με όποιο τρόπο μπορούσαμε. Μακριά σιωπή ακολούθησε, καμιά αντίδραση. **«Μαύρη μπογιά φέρατε; Αυτήν χρειαζόμαστε περισσότερο από όλα τα άλλα»**. **«Μαύρη μπογιά»**, **«Μαύρη μπογιά»**... δέκα, είκοσι, πενήντα διαφορετικές φωνές

αντήχησαν σα σε χορό. «Μαύρη μπογιά για τα ρούχα μας για να' χουν το χρώμα της καρδιάς μας». Με βρεμένα τα μάγουλα κοιτούσα ένα- ένα τα πρόσωπά τους και ποτέ μα ποτέ σε ολόκληρη την κατοπινή ζωή μου δεν αντίκρισα τέτοια απέραντη απελπισία.

Ξαφνικά όλες είχαν σωπάσει. Ακόμα και τα παιδιά. Σα να μην υπήρχε ζωή. Όσπου κάποια άρχισε να μιλάει και όταν σταμάτησε αυτή συνέχισε άλλη και μετά άλλη μέχρι που τελείωσε η εξιστόρηση ενός από τα πιο φρικαλέα και απάνθρωπα συμβάντα του πολέμου.

«Στις 13 Δεκεμβρίου πρωί- πρωί ακούσαμε καμιόνια. Πολλά καμιόνια, να αγκομαχάνε στην ανηφόρα και τρέξαμε να δούμε τι ήτανε. Πριν ακόμα σταματήσουν τα αυτοκίνητα είδαμε τους γερμανούς να πηδάνε στο χώμα με τα όπλα καταπάνω μας και να τους ακολουθούν και άλλοι πολλοί, ανθρωποθάλασσα σωστή. Στο άψε- σβήσε το χωριό βρέθηκε περικυκλωμένο και εμείς τρέχαμε να ξαναμπούμε στα σπίτια μας ξέροντας ότι μεγάλο κακό θα μας εύρει.

Σε λίγο ένα χωνί μας πρόσταξε να βγούμε όλοι στην πλατεία, ακόμα και οι άρρωστοι και τα παιδιά και τα μωρά. Όλοι! Όλοι! Με αργά βήματα, καθυστερώντας, σταματώντας που και που μαζευόμασταν όλο και περισσότεροι ώσπου γέμισε η πλατεία και τα στενά ένα γύρο. Το χωνί ανεβασμένο στο πρώτο καμιόνι πρόσταξε τους άντρες να πάρουν από τα σπίτια τους μια κουβέρτα και μερικά τρόφιμα και να μαζευτούνε στο ξέφωτο πιο κάτω. «Κι αγόρια, από δώδεκα χρονών και πάνω και γέροι, όλοι να μαζευτούν στο ξέφωτο» συνέχισε το χωνί.

Τρομαγμένες βλέπαμε τα παιδιά μας, τους άντρες μας, τα αδέρφια και τους πατεράδες μας να ξεμακραίνουν, να φεύγουν. Ψιθυριστά αναρωτιόμασταν αν θα τους πάνε στην Γερμανία να δουλέψουν. Και τα παιδιά; Και τους γέρους;

Οι γερμανοί άρχισαν να ψάχνουν σπίτι προς σπίτι που και που τραβώντας ή σέρνοντας μερικά ανήμπορα γερόντια μας που δεν είχαν βγει. Έφτασε μεσημέρι μέχρι να τελειώσουν την έρευνα και το μάντρωμα των ανθρώπων μας. Αυτοί καθισμένοι πάνω στις κουβέρτες τους περίμεναν. Μερικοί κολάτσιζαν. Όλοι με τα πρόσωπά τους στραμμένα σε μας. γύρω τριγύρω ήταν περιζωσμένοι από τους στρατιώτες.

Κάποτε ήρθε και η δική μας η σειρά. Μας μπάσανε στο σχολείο κλείνοντας πόρτες και παράθυρα. Τα μωρά άρχισαν να κλαίνε και εμείς κοιτάζαμε να τα μερλώσουμε μήπως μπορέσουμε και ακούσουμε τι γινόταν έξω. Η ώρα περνούσε. Ακούγαμε τους γερμανούς να μιλούν και να τρέχουν και εμείς τυφλές μέσ' στο σκοτάδι περιμέναμε.

Εάφνου ακούστηκαν οι πολυβολισμοί. Πολυβολισμοί απανωτοί, ασταμάτητοι. Και τότε μέσ' στο σύγκρου που μας έπιασε καταλάβαμε τι γινόταν στο ξέφωτο. Με αλαλαγμούς αρχίσαμε να κοπανάμε πόρτες, παράθυρα και τοίχους φωνάζοντας τα ονόματα των ανθρώπων μας με όση φωνή μπορούσαμε να αρθρώσουμε. Τα καλέσματα μας σταμάτησαν μαζί με τα πολυβόλα και αρχίσαμε το θρήνο. Θρηνούσαμε για τους νεκρούς μας, θρηνούσαμε για μας τις ζωντανές, θρηνούσαμε για τα ορφανά μας. Στο θρήνο μας προστέθηκε ο πανικός καθώς καπνός άρχισε να μας πνίγει.

Όμως η πόρτα άνοιξε και αλαφιασμένες ξεχυθήκαμε σαν τρομαγμένο κοπάδι να σωθούμε. Να σώσουμε τα παιδιά. Είδαμε να καίγονται τα σπίτια μας. Είδαμε το βίος μας να χάνεται. Τρέξαμε στο ξέφωτο. Εκεί κανένα σημάδι ζωής. Όλοι τους ξαπλωμένοι, ασάλευτοι.

Τα γεμάτα καμιόνια ξεκινούσαν, οι τελευταίοι γερμανοί έφευγαν κι αυτοί. Τρέξαμε όλες στο ξέφωτο. Ξεριζώσαμε τα παιδιά απ' τις αγκαλιές μας και τα ακουμπήσαμε στο χώμα. Τα πτώματα ήταν πεσμένα το ένα πάνω απ' τ' άλλο, άλλα μπρούμυτα, άλλα ανάσκελα και εμείς οι ζωντανές πέσαμε και τα σκεπάσαμε με τα σώματά μας. Δεν ψάχναμε για τους δικούς μας, όλοι τους ήταν όλων μας».

Η τελευταία γυναίκα σώπασε. Ότι λέγονταν είχε ειπωθεί. Εμείς οι ξένοι μείναμε βουβοί ποτισμένοι από τον πόνο τους που είχε γίνει και δικός μας.

Μια οργισμένη φωνή υψώθηκε ξαφνικά. «Κρυμμένοι στα βουνά ένα γύρο, ήταν κάπου πεντακόσιοι αντάρτες. Μερικές τουφεκιές θα' χανε ρίξει και θα ' χαν λακίσει και σωθεί πάνω από τους μισούς ανθρώπους μας».

Σχεδόν τρεις βδομάδες μείναμε στα Καλάβρυτα η Εύη Κρεμμύδη κι εγώ. Βοηθώντας, περιθάλποντας, ακούγοντας, παρηγορώντας. Φεύγοντας είχαμε μαζί μας τον κατάλογο με τα ονόματα των νεκρών Καλαβρυτινών, κοντά οκτακόσιοι, γεμάτο μουτζούρες από τα δάκρια των συγγενών και των δικών μας. Όμως χωρίς να έχουμε απάντηση στην απορία -δική τους και δική μας- για την κατάρα του Θεού και την απανθρωπιά των ανθρώπων.